

HANS-CHRISTIAN TREPTE

Universität Leipzig

ORCID: 0000-0002-3118-7299

## SERGIUSZ PIASECKI – POLSKI PISARZ NIEDOCENIONY (W KRAJACH NIEMIECKOJĘZYCZNYCH)?

Znany niemiecki polonista, Heinz Kneip, zatytułował swoją pracę, poświęconą odbiorowi polskiej literatury w RFN, słowami: *Znana, czy tylko obecna?*<sup>1</sup>. Zawarta w tym tytule sugestia, jeśli chodzi o kraje języka niemieckiego, wydaje mi się dyskusyjna, jednak w dużej mierze trafnie określa recepcję dzieł Sergiusza Piaseckiego, zwłaszcza wśród tamtejszych literaturoznawców polonistów. Utwory Piaseckiego przełożono zresztą na 16 języków. Kwestia, jaką rolę odgrywa pisarz na innym obszarze językowym, w innym kontekście kulturowym, nie jest ograniczona tylko do samej recepcji literackiej. O tej ostatniej decydują także inne okoliczności: instytucje kulturalno-literackie i polityczne, a także mniej lub bardziej znani przedstawiciele różnych dyscyplin: literaturo- i kulturoznawcy, historycy, tłumacze, wydawcy, krytycy oraz przedstawiciele polityki kulturalnej. Na interesującym nas obszarze widać wyraźny rozróżnienie pomiędzy obecnością Piaseckiego na rynku książkowym i w publicystyce z jednej strony a jego absencją w kręgach naukowych z drugiej. Można stwierdzić, że w niemieckiej krytyce literackiej prawie nie ma tekstów poświęconych temu autorowi. Znany promotor literatury polskiej w Niemczech, Karl Dedecius, założyciel i pierwszy dyrektor Deutsches Polen-Institut (Niemiecki Instytut Kultury Polskiej) w Darmstadt, nie zajmował się nim, prawdopodobnie zarówno z przyczyn prywatnych, jak i politycznych. W rezultacie Piasecki nie znalazł się ani na kartach obszernej *Polnische Bibliothek* (Biblioteka polska), ani w *Panorama der Polnischen Literatur* (Panorama literatury polskiej), ani w dwóch tomach *Prosa des 20. Jahrhunderts* (Proza XX wieku), ani w *Porträts des 20. Jahrhunderts* (Portrety XX wieku). Krótką notę o nim można znaleźć jedynie w *Übersetzungsbibliographien. Polnische Literatur in deutscher Übersetzung* (Bibliografie tłumaczeń. Literatura polska w tłumaczeniu niemieckim)

<sup>1</sup> H. Kneip, *Znana, czy tylko obecna? Recepcja literatury polskiej w Republice Federalnej Niemiec 1945–1990*, „Zbliżenia. Polska–Niemcy” 1992, nr 1, s. 8.

Manfreda Macka z Deutsches Polen-Institut: „Piasecki, Sergiusz (1899–1964), *Kochanek Wielkiej Niedźwiedzicy. Der Geliebte der großen Bärin*. Roman. Übersetzt von Günter Walzel. Köln: Kiepenheuer & Witsch 1986, pod literą P (406)”<sup>2</sup>. Natasza Stelmaszyk, w pracy poświęconej sytuacji literatury polskiej po 1989 r., trafnie wykazała, że twórczość polskich pisarzy emigracyjnych rzadko miała dostęp do czytelnika wschodnioniemieckiego<sup>3</sup>. Z oczywistych powodów gorliwy antykomunista i przestępca nie mógłby być obecny w NRD. Z drugiej strony liczne przekłady dzieł polskich wychodźców ukazywały się w Niemczech Zachodnich<sup>4</sup>. W porównaniu z niemiecką literaturą emigracyjną, jej polski odpowiednik ma zupełnie inne zaplecze historyczno-kulturowe.

W pierwszych badaniach wschodnioniemieckich literaturoznawców na temat dzieł polskich uchodźców, w większości przemilczanych w NRD, można również bezskutecznie szukać nazwiska Piaseckiego. Dotyczy to przede wszystkim publikacji porównawczej *Im Dissens zur Macht: Samizdat und Exilliteratur der Länder Ostmittel- und Südosteuropas* (W sprzeciwie wobec władzy: samizdat i literatura emigracyjna z krajów Europy Środkowo-Wschodniej i Południowo-Wschodniej) z roku 1995<sup>5</sup>. Samokrytycznie muszę przyznać, że jako współwydawca odpowiedzialny za literaturę polską również nie brałem pod uwagę biografii i twórczości omawianego pisarza. Dlatego też nie ma ani jego nazwiska, ani żadnego dzieła w obszernej publikacji *Grundbegriffe und Autoren ostmitteleuropäischer Exilliteraturen 1945–1989. Ein Beitrag zur Systematisierung und Typologisierung* (Podstawowe pojęcia i autorzy literatury emigracyjnej Europy Środkowo-Wschodniej 1945–1989. Wkład w systematyzację i typologizację)<sup>6</sup>. Z dzisiejszego punktu widzenia zadziwia ta oczywista niewiedza. Tak samo nie ma Piaseckiego ani w kompendium Andreasa Lawatego i Huberta Orłowskiego *Deutsche und Polen. Geschichte – Kultur – Politik* (Niemcy i Polacy. Historia – Kultura – Polityka)<sup>7</sup>, ani w *Polnische Literaturgeschichte* (Historia literatury polskiej) Dietgera Langer<sup>8</sup>, ani w książce Marty Kijowskiej *Ein Streifzug durch Polens literarische Landschaft* (Wędrowka po literackim krajobrazie Polski)<sup>9</sup>. To samo dotyczy *Historii literatury polskiej* pod redakcją włoskiego polonisty Luigiego Marinello<sup>10</sup>, a także wielu innych publikacji, jak *Dziesięć*

<sup>2</sup> M. Mack, *Übersetzungsbibliographien. Polnische Literatur in deutscher Übersetzung*, <https://www.deutsches-polen-institut.de/bibliothek/uebersetzungsbibliographien/?BibliographySearch=1&CustomSort=P> (dostęp 3 III 2024 r.). Zob. także: K.A. Kuczynski, *Polnische Literatur in deutscher Übersetzung von den Anfängen bis 1985. Eine Bibliographie*, Darmstadt 1987; I. Kuhnke, *Polnische schöne Literatur in deutscher Übersetzung, 1900–1992/93*, Mainz 1995.

<sup>3</sup> N. Stelmaszyk, *Die polnische Literatur der Nachwendzeit und ihre Situation im deutschsprachigen Raum seit 1989*, Dissertation, Siegen 2008, <https://d-nb.info/1013088603/34> (dostęp 3 III 2024 r.).

<sup>4</sup> H. Orłowski, *Polska literatura emigracyjna w krajach niemieckiego obszaru językowego po 1945 roku* [w:] *Leksykon kultury polskiej poza krajem od roku 1939*, red. K. Dybciak, Z. Kudelski, t. 1, Lublin 2000, s. 350.

<sup>5</sup> L. Richter, H. Olschowsky, *Im Dissens zur Macht: Samizdat und Exilliteratur der Länder Ostmittel- und Südosteuropas*, Berlin 1995.

<sup>6</sup> E. Behring, A. Kliems, H.-Chr. Trepte, *Grundbegriffe und Autoren ostmitteleuropäischer Exilliteraturen 1945–1989. Ein Beitrag zur Systematisierung und Typologisierung*, Stuttgart 2004.

<sup>7</sup> A. Lawaty, H. Orłowski, *Deutsch und Polen. Geschichte – Kultur – Politik*, München 2003.

<sup>8</sup> D. Langer, *Polnische Literaturgeschichte. Ein Abriss*, München 2010.

<sup>9</sup> M. Kijowska, *Polen, das heißt nirgendwo. Ein Streifzug durch Polens literarische Landschaften*, München 2007.

<sup>10</sup> L. Marinelli, *Historia literatury polskiej*, Wrocław 2009.

lat literatury polskiej – *Zehn Jahrhunderte polnischer Literatur* autorstwa polskich literaturoznawców w niemieckim przekładzie Birgit Sekulski<sup>11</sup> czy czytanki Olgi Mannheimer *Polnisches Lesebuch* (Polska lektura)<sup>12</sup>. Piaseckiego nie ma również w niemieckim wydaniu historii literatury polskiej (*Geschichte der polnischen Literatur*) Czesława Miłosza<sup>13</sup>. Taki stan rzeczy budzi zastrzeżenia. Co powodowało niemal całkowite pominięcie omawianego twórcy w kręgach slawistów polonistów, nie tylko rodowitych Niemców? Odpowiedzi brak, dowodów niestety nie ma, można tylko snuć przypuszczenia. Do dziś w niemieckiej przestrzeni kulturowej nie ma ani odpowiedniej orientacji literacko-historycznej, ani wystarczającej informacji o Piaseckim i jego twórczości. Zawód, który sprawili sławiści poloniści, nie dotyczy jednak wydawnictw, które odgrywały ważną rolę w popularyzacji twórczości tego pisarza<sup>14</sup>. Pouczającą lekturą w tej kwestii jest opracowanie Birgit Boge *Die Anfänge von Kiepenheuer & Witsch. Joseph Caspar Witsch und die Etablierung des Verlags (1948–1959)* (Początki przedsiębiorstwa Kiepenhauer & Witsch. Joseph Caspar Witsch i powstanie wydawnictwa (1948–1959))<sup>15</sup>. Ale i tam daremnie można szukać informacji o warunkach i przyczynach wydania powieści *Kochanek Wielkiej Niedźwiedzicy* (pod niemieckim tytułem *Der Geliente der großen Bäarin*) interesującego nas autora. Problematyka recepcji jego twórczości jest bez wątpienia ściśle związana z krytyką literacką, polityką kulturową oraz badaniami nad upowszechnianiem literatury i kultury polskiej.

Należy pamiętać, że wspomiana wyżej powieść powstała w okresie międzywojennym, ale w Niemczech została wydana dopiero w latach pięćdziesiątych, w zupełnie innym kontekście społeczno-politycznym. Piasecki zwrócił na siebie uwagę prawdopodobnie jako przemysłowiec, ale i antykomunista. Odbiór jego twórczości ograniczył się wtedy do powieści *Kochanek Wielkiej Niedźwiedzicy*, która szybko zdobyła zagraniczny rozgłos. Mimo braku kolejnych wznowień dzieło to miało zaskakująco dużą liczbę recenzji, not i omówień w prasie niemieckojęzycznej. Do tego dochodził *Żywoł człowieka rozbrojonego*, który aż do 1957 r. był utworem nieukończonym. Jego niemieckie wydanie, w tłumaczeniu Hansa Goerkego, udostępniono czytelnikom dopiero w 1960 r. pod nieco zmienionym tytułem *Straßenballade* (Ballada uliczna)<sup>16</sup>. Niemieccy publicyści porównywali oba dzieła<sup>17</sup>. Anonimowy krytyk w „Der Spiegel” widział w „Balladzie” swego rodzaju zabawny realizm Antka-Frantka – „eine Art amüsanter Antek-Frantek Realismus”, coś w rodzaju „relacji, w której połączone zostały ze sobą społeczne oskarżenie z łobu-

<sup>11</sup> *Zehn Jahrhunderte polnischer Literatur*, tłum. B. Sekulski, Warszawa 2007.

<sup>12</sup> O. Mannheimer, *Träume sind frei. Polnisches Lesebuch*, München 1993.

<sup>13</sup> Cz. Miłosz, *Geschichte der polnischen Literatur. Mit einer Einleitung von Karl Dedecius und dem Dokumentarfilm „Czesław Miłosz: Die Geschichte der polnischen Literatur des 20. Jahrhunderts”*, Tübingen 2013.

<sup>14</sup> Por. U. Kramml, „Salzburger Verlagsgeschichte von 1949–1959”, praca dyplomowa, Salzburg 2002, <https://www.wienbibliothek.at/sites/default/files/files/buchforschung/kramml-ursula-salzburg-verlagsgeschichte.pdf> (dostęp 3 III 2024 r.).

<sup>15</sup> B. Boge, *Die Anfänge von Kiepenheuer & Witsch. Joseph Caspar Witsch und die Etablierung des Verlags (1948–1959)*, III B belletristische Programmspezifika des Kölner Verlags Kiepenheuer & Witsch. *Das internationale Buchangebot: Sergiusz Piasecki*, Wiesbaden 2009, s. 147.

<sup>16</sup> S. Piasecki, *Straßenballade*, Köln–Berlin 1960.

<sup>17</sup> P. Hühnerfeld, *Polnische Ballade vom freien Leben. Ein großer Roman, der erst spät den Weg zu uns gefunden hat*, ZEIT ONLINE, 4 lipca 1957 r., <https://www.zeit.de/1957/27/polnische-ballade-vom-freien-leben> (dostęp 3 III 2024 r.).

zerskim komizmem i ze słowiańską mentalnością cierpiętniczą (ein Bericht, in dem er [Piasecki – H.C.T.] soziale Anklage, Gaunerkomik und slawische Duldermentalität miteinander verbindet)<sup>18</sup>. Imiona polsko-słowiańskiego pochodzenia Antek i Frantek są zabawnymi przezwiskami, występującymi w kulturze, gwarze i dowcipach Zagłębia Ruhry. Ich główną cechą jest „łobuzerski komizm” (*Gaunerkomik*). Także określenie *slawische Duldermentalität*, czyli „słowiańskie cierpiętnictwo”, ma źródło w znanym, stereotypowym myśleniu o Słowianach Polakach.

Jeśli chodzi o badania na temat Piaseckiego i recepcji jego twórczości w Niemczech, konieczne trzeba podkreślić znaczenie prac wrocławskiego polonisty Krzysztofa Polechońskiego<sup>19</sup>. Uczony ten wskazał, że w drugiej połowie lat pięćdziesiątych w RFN miał miejsce nowy, intensywny etap odbioru kultury i literatury polskiej, ściśle związany z kulturowo-politycznym dążeniem do „budowania bastionów przeciw barbarzyństwu”<sup>20</sup>. Zasadnicza zmiana, która zaszła w Polsce w czasie odwilży 1956 r., sprzyjała zainteresowaniu nowymi zjawiskami, zachodzącymi w społeczeństwie, kulturze i literaturze tego kraju. W związku z tym Polechoński słusznie zwrócił uwagę na szczególny, nietypowy przypadek Piaseckiego i upowszechniania jego twórczości na omawianym obszarze. „Zakładało to sięganie po inne literackie punkty odniesienia, przeważnie znane sobie (a potencjalnie także niemieckiemu czytelnikowi) konteksty, a w rezultacie pozwalało na większą swobodę interpretacyjną, choć zarazem w sposób oczywisty ograniczało trafność historycznoliterackich rozpoznań”<sup>21</sup>.

Z dzisiejszej perspektywy trudno zrekonstruować motywy i warunki, które prowadziły do wydania pierwszej powieści omawianego pisarza w Niemczech<sup>22</sup>. Inaczej niż w przypadku innych polskich autorów emigracyjnych, samo przebywanie przez Piaseckiego na obczyźnie prawdopodobnie nie zadecydowało o opublikowaniu *Kochanka Wielkiej Niedźwiedzicy* w kolońskiej oficynie Kiepenheuer & Witsch<sup>23</sup>. Możliwe, że decydującą rolę w pozytywnym odbiorze książki przez czytelników, oprócz antykomunistycznego nastawienia autora oraz tematyki przemysłowej<sup>24</sup>, odegrała egzotyka „dzikiego Wschodu”. Nie można wykluczyć, że pozytywny wpływ na recepcję powieści miała także niezwykła

<sup>18</sup> *Neu in Deutschland. Sergiusz Piasecki: »Straßenballade«*, „Der Spiegel” 1961, nr 20, <https://www.spiegel.de/kultur/sergiusz-piasecki-strassenballade-a-75b7c57d-0002-0001-0000-000043161103> (dostęp 3 III 2024 r.).

<sup>19</sup> K. Polechoński, *Legenda literacka Sergiusza Piaseckiego*, „Odra” 1998, nr 6; *idem*, *Żywoć człowieka uzbrojonego. Biografia, twórczość i legenda literacka Sergiusza Piaseckiego*, Warszawa–Wrocław 2000; *idem*, *Dzieje wydawnicze twórczości Sergiusza Piaseckiego. (Wersje tekstów, wydania i nakłady powieści)*, „Orbis Linguarum” 1998, t. 9.

<sup>20</sup> Por. H. Kneip, *Bollwerke gegen die Barbarei der Geschichte...* [w:] *Die Rezeption der polnischen Literatur im deutschsprachigen Raum und die der deutschsprachigen in Polen 1945–1985*, red. H. Kneip, H. Orłowski, Darmstadt 1988, s. 21. Por. H. Olschowsky, *Das Ähnliche und das Andere. Polnische Literatur in der DDR* [w:] *Die Rezeption...*, s. 41–76.

<sup>21</sup> K. Polechoński, *Żywoć człowieka...*; *idem*, *Sergiusz Piasecki und die Aufnahme seiner Romane im deutschen Sprachraum*, Warschau 1992; *idem*, *Meandry biografii i twórczości Sergiusza Piaseckiego – wykład online dr. hab. Krzysztofa Polechońskiego*, 14 grudnia 2020 w ramach cyklu „Literatura na cenzurowanym”, Instytut Pamięci Narodowej. Aktualności, <https://wroclaw.ipn.gov.pl/wro/aktualnosci/127409,Meandry-biografii-i-tworczosci-Sergiusza-Piaseckiego-wyklad-online-dr-hab-Krzysz.html> (dostęp 3 III 2024 r.).

<sup>22</sup> S. Piasecki, *Der Geliebte der Großen Bärin*, Stuttgart–Zürich–Salzburg 1958, reprint: Köln 2018.

<sup>23</sup> B. Boge, *Die Anfänge...*, s. 147.

<sup>24</sup> M. Wagner, *Schmuggel in Literatur und Geschichte. Die Schmuggelergesellschaft. Informelle Ökonomien an der Ostgrenze der Europäischen Union. Eine Ethnographie*, Bielefeld 2011.

biografia pisarza. W utworze Piaseckiego widziano bowiem wielką „balladę o wolnym życiu” – „Ballade vom freien Leben”<sup>25</sup>. W związku z tym wydawał się on kolejnym świadectwem heroicznych polskich „dążeń wolnościowych” i „awantur” historyczno-politycznych. W ocenie ówczesnego odbioru krytycznoliterackiego omawianego dzieła należy uwzględnić, oprócz publicystyki, także recepcję radiową w krajach języka niemieckiego, m.in. w zachodniobermberskiej Sender Freies Berlin, w Radio Bremen i w innych rozgłośniach<sup>26</sup>. Nieznana, odmienna i egzotyczna odrębność dzieła Piaseckiego prowadziła do tego, że w prawie wszystkich omówieniach, powstałych w tym języku, tematyka pogranicza dominowała nad dostrzeganiem innych ważnych warunków, jak historia, kultura, ideologia i polityka. Do dziś dzieje Polski, zwłaszcza życie na wschód od Bugu, czyli na jej „dzikim Wschodzie”, na ziemiach dzisiejszej Litwy i Białorusi, pozostają mało znane<sup>27</sup>.

Z niemieckojęzycznej historiografii i wspomnień celowo usunięto opisy ostrych walk, toczonych po II wojnie światowej na terenie Europy Wschodniej. Mało znane były również dominujące w Polsce narracje o heroicznych zmaganiach o wolność i niepodległość kraju. Skutkiem tego w niemieckiej pamięci zbiorowej nieraz zupełnie zostały zapomniane regionalne i międzynarodowe uwikłania oraz bolesne doświadczenia przemocy na Wschodzie. Niemiecka historiografia zareagowała na te białe plamy z opóźnieniem. Według jednej z koncepcji I wojna światowa nie skończyła się w listopadzie 1918 r. Jochen Böhrer, w książce *Wojna domowa. Nowe spojrzenie na odrodzenie Polski*, udowodnił w przekonujący sposób, że boje, które toczyła Polska w latach 1918–1921, zwłaszcza wojna z bolszewikami, nie były odrębnymi incydentami w walce o wschodnią granicę<sup>28</sup>. Zaslugą niemieckiego historyka jest to, że w sposób zrozumiały wykazał, iż wszystkie gwałtowne konflikty były elementami jednej wielkiej wojny domowej, która stworzyła Polskę i Polaków. Właśnie te tezy trzeba uwzględniać przy ocenie współczesnej recepcji Piaseckiego w innym, nowym kontekście historycznym. Literatura dotycząca wschodniego pogranicza Polski świadczy o tym, że tekstom pióra takich pisarzy, jak omawiany twórca, zawdzięczamy pouczające relacje, zajmujące narracje o zapomnianym lub wypieranym z naszej świadomości „innym świecie” na wschodzie Europy.

Böhrer wyjaśnił, że w momencie opublikowania dzieła Piaseckiego w Niemczech jego kontekst historyczny i literacki nie był znany ani ówczesnym krytykom, ani tłumaczowi, ani czytelnikom. O tej niewiedzy, nawet o niedbałości, świadczy m.in. treść anonimowego posłowania do niemieckiego tłumaczenia książki, jedynie fragmentarycznie opartego na biografii jej autora. Mało przekonujące są również próby porównania powieści Piaseckiego z dziełami innych znanych pisarzy, z Markiem Hłaską, Ernestem Hemingwayem i Erntem Jüngerem na czele. Wobec tego niemiecka pisarka i tłumaczka,

<sup>25</sup> P. Hühnerfeld, *Polnische Ballade...*

<sup>26</sup> Por. K. Polechoński, *Kresowa epopeja przemysłowa. „Kochanek Wielkiej Niedźwiedzicy” Sergiusza Piaseckiego w oczach dwóch niemieckich pisarzy „kresowych”*: Hansa Lipińskiego-Gottersdorfa i Siegfrieda Lenza. *Przyczynek do recepcji literatury polskiej w Niemczech* [w:] „Jestem tu obcy i obcy chcę pozostać...”. Szkice o Hansie Lipińskim-Gottersdorfie (1920–1991), red. R. Biskup, Wrocław 2024, s. 220–224.

<sup>27</sup> K. Skajnik, *Jenseits von Weichsel und Bug*, „Die Furche” 1961, nr 45, s. 17.

<sup>28</sup> J. Böhrer, *Gewalterfahrungen in Ostmitteleuropa 1917–1923*, „Osteuropa” 2024, t. 64, nr 2/4; *ibidem*, na s. 141–155 artykuł: *idem*, *Europas „Wilder Osten”. Gewalterfahrungen in Ostmitteleuropa 1917–1923*; *idem*, *Wojna domowa. Nowe spojrzenie na odrodzenie Polski*, Kraków 2018.

Gerda Hagenau, uznała *Kochanka Wielkiej Niedźwiedzicy* za „absolutne *novum* w literaturze polskiej [...], że ona [powieść] nie pozwala się nigdzie zaseregować, najbardziej jeszcze przypomina brutalną siłę Grahama Greene’a”<sup>29</sup>. Oprócz wątków przestępczych w omówieniach podkreślano także rolę miłości w opisywanej powieści. Wobec tego chyba nieprzypadkowo Hagenau zamieściła fragment tej książki w antologii *Liebesgeschichten der slawischen Völker* (Historie miłosne narodów słowiańskich, 1959)<sup>30</sup>.

Z kolei Dorota Cygan porównała Piaseckiego z niemieckim pisarzem Wernerem Helbigiem. Widziała ona w dziełach obu autorów *Außenseitergeschichten*, czyli opowiadania o outsiderach, zarówno w sensie społecznym, jak i literackim<sup>31</sup>. Według badaczki dzieła obu autorów charakteryzują wspólne cechy autobiograficzne oraz niesamowite przygody protagonistów.

W kontekście problematyki pogranicza wielce pouczająca jest recenzja autorstwa niemieckiego pisarza Siegfrieda Lenza, pochodzącego z Mazur, opublikowana w hamburskim dzienniku „Die Welt”. Lenza fascynowały specyficzne losy mieszkańców regionów przygranicznych, widziane z perspektywy doświadczeń ludności wschodnich obszarów Niemiec<sup>32</sup>. Przedmowa Piaseckiego, odgrywająca ważną rolę w postrzeganiu jego dzieła przez recenzenta, posłużyła temu ostatniemu jako swoisty, może nawet uniwersalny klucz do zrozumienia całej powieści. Tak samo innego, przez długi czas prawie zapomnianego niemieckiego pisarza, Hansa Lipińskiego-Gottersdorfa<sup>33</sup>, pochodzącego z pogranicza górnośląskiego, zniszczonego przez nowy porządek polityczny, oczarował niepowtarzalny, egzotyczny koloryt wschodnich rubieży Polski. Lipiński-Gottersdorf podkreślał „gwałtowny, chropowaty, szorstki oraz imponujący świat przemytników”, „epicki powiew Wschodu” oraz „cały kosmos ludzi nielegalnie przekraczających granicę”<sup>34</sup>. Mimo to „szansa na zbudowanie kresowej analogii, pokazującej własne doświadczenia w porównaniu z przeżyciami kolegi z pogranicza polsko-sowieckiego, nie została wykorzystana”<sup>35</sup>. W tym kontekście warto wskazać kilka ciekawych opracowań poświęconych wspomnianej tu problematyce. Pierwsze z nich to praca powstała na podstawie referatów wygłoszonych w 1989 r. na polsko-niemieckiej konferencji w Podklasztorze pod Łodzią, zatytułowana *Das literarische Antlitz des Grenzlandes* (Literackie oblicze pogra-

<sup>29</sup> G. Hagenau, *Das Schweigen gebrochen. Zur literarischen Situation in Polen*, „Salzburger Nachrichten”, 7 V 1957, nr 106, s. 3, cyt. za: K. Polechoński, *Kresowa epopeja przemytnicza...*, s. 219.

<sup>30</sup> G. Hagenau, *Liebesgeschichten der slawischen Völker*, Oldenburg–Hamburg 1959. Wśród tekstów współczesnych pisarzy polskich zamieszczono w tej antologii utwory Piaseckiego (zresztą bez jego zgody), a także Marii Dąbrowskiej oraz Marka Hłaski.

<sup>31</sup> D. Cygan, *Zum Abenteuer verdammt. Außenseitergeschichten bei Werner Helwig und Sergiusz Piasecki* [w:] *Zwischen den Zeiten. Junge Literatur in Deutschland von 1933 bis 1945*, red. U. Beiküfner, Berlin 2000.

<sup>32</sup> *Grenzgänger sind das Symbol unserer Zeit – Ein Buch, das im Zuchthaus entstand: Piaseckis „Der Geliebte der Großen Bärin”*, „Die Welt”, 10 V 1958, nr 108 (b.p.).

<sup>33</sup> M. Dragon, *Hans-Lipinsky-Gottersdorf – pisarz zapomniany. Przypomnę go w Kluczborku* [program konferencji], 21 września 2016. Konferencja w Kluczborku. Jej bohaterem jest pisarz Hans Lipiński-Gottersdorf, „Nowa Trybuna Opolska”, <https://nto.pl/tag/hans-lipinsky-gottersdorf> (dostęp 3 III 2024 r.).

<sup>34</sup> S. Lenz, *Schmuggeln ist mehr als den Staat übertölpeln*, „Die Welt”, 10 V 1958, cyt. za: K. Polechoński, *Kresowa epopeja przemytnicza...*, s. 225–226.

<sup>35</sup> *Ibidem*, s. 227.

nicza) Krzysztofa A. Kuczyńskiego<sup>36</sup>. Druga to *Literarische Variationen der polnischen Peripherie* (Literackie wariacje polskiej peryferii)<sup>37</sup>. Godny uwagi jest także nowy zbiór studiów poświęconych Lipińskiemu-Gottersdorfowi, „*Jestem tu obcy i obcy chcę pozostać*”. *Szkie o Hansie Lipińskym-Gottersdorfie (1920–1991)*. Zawiera on m.in. pouczający tekst Polechońskiego o Piaseckim pt. *Kresowa epopeja przemysłnicza „Kochanek Wielkiej Niedźwiedzicy” Sergiusza Piaseckiego w oczach dwóch niemieckich pisarzy „kresowych”: Hansa Lipińskiego-Gottersdorfa i Siegfrieda Lenza. Przyczynek do recepcji literatury polskiej w Niemczech*<sup>38</sup>.

Niemiecka krytyka wciąż skłonna jest powtarzać stereotypy o literackim chuliganie z Polski, o „szczerze aspołecznym autorze” (*aufrichtig asozialer Autor*), o „przemysłniku i więźniu” (*Schmuggler und Zuchthäusler*), o „męskich czynach” (*Männertaten*), o „krwawych pijatykach” (*blutige Wodka-Gelage*), o „miłości sprzedajnych dziewczek ze wsi” (*die Liebe käuflicher Dorfmadchen*), o „słodczy niewinności i czystej natury” (*Schmelz von Unschuld und Natur*)<sup>39</sup>. Powieść Piaseckiego wzbudziła jednak żywe zainteresowanie wśród niemieckich czytelników. Ich głosy są wyjątkowo przyjazne: „Jedna z najciekawszych książek, jaką kiedykolwiek czytałem”, „zajmująca, poetycka i autobiograficzna powieść”<sup>40</sup>. „Fantastycznie napisana książka, której nie chciałem odłożyć”, „relacja na podstawie faktów [...] na tym samym poziomie jak powieść *Papillon* Henri Charrière’a”<sup>41</sup>. „Nigdy nie doświadczyłem takiego wielkiego poruszenia jak przy lekturze książki pana Piaseckiego”<sup>42</sup>. „Książka ta otwiera przed czytelnikami drzwi do nieznanego świata, nad którym czuwa Wielka Niedźwiedzica – gwiazdozbiór pokazujący przemysłnikom drogę w noc”<sup>43</sup>. Niemiecki pisarz, tłumacz i malarz, Johannes Beilharz, potwierdził powodzenie tej powieści wśród czytelników w krajach niemieckojęzycznych: „Ta autobiograficzna powieść przysiodowała [...] jest książką, którą przeczytałem już kilkakrotnie ze względu na autentyczność, ekscytującą akcję oraz plastyczną charakterystykę postaci, a prawdopodobnie będę znowu ją czytał również w przyszłości”<sup>44</sup>. Beilharz zacytował słowa z przed-

<sup>36</sup> K. Kuczyński, T. Schneider, *Das literarische Antlitz des Grenzlandes*, „Gießener Arbeiten zur Neueren Deutschen Literatur und Naturwissenschaft” 1991, t. 11.

<sup>37</sup> H.-Chr. Trepte, *Literarische Variationen der polnischen Peripherie*, „Jahrbuch Polen” 2012, s. 82–94.

<sup>38</sup> K. Polechoński, *Kresowa epopeja przemysłnicza...*, <http://quaestio.com.pl/jestem-tu-obcy-i-obcy-chce-pozostac-szkice-o-hansie-lipinskim-gottersdorfie-19201991-p-130.html> (dostęp 3 III 2024 r.).

<sup>39</sup> S. Piasecki, *Der Geliebte...*

<sup>40</sup> „Spannend, poetisch und autobiografisch kommt dieser Roman daher” – Hazelmike, *Wunderbar*, opinia z 20 I 2011 r. [w:] *Der Geliebte der Großen Bärin von Sergiusz Piasecki. Kundenrezensionen*, <https://www.amazon.de/Geliebte-Grossen-B%C3%A4rin-Sergiusz-Piasecki/dp/B0000BMCK8> (dostęp 3 III 2024 r.).

<sup>41</sup> „Dieses Buch ist so phantastisch geschrieben, dass ich es nicht mehr weglegen wollte. [...] ein Tatsachenbericht in Form eines Romans. [...] auf die gleiche Stufe zu stellen wie der Roman »Papillon« von Henri Charrière” – Eine Leseratte, *Durch Zufall an dieses Buch gekommen*, opinia z 20 V 2016 r. [w:] *ibidem* (dostęp 3 III 2024 r.).

<sup>42</sup> „Nie spürte ich ein so großes Gefühl wie beim Lesen des Buches von Herrn Piasecki” – Simon, *Im Herzen ein Schmuggler*, opinia z 20 maja 2014 r. [w:] *ibidem* (dostęp 3 III 2024 r.).

<sup>43</sup> Das Buch „eröffnet dem Leser Eintritt in eine unbekannte Welt, über der die »Große Bärin« wacht – das Sternbild, das den Schmugglern bei Nacht den Weg weist” – meinemailbox-kp, *Abenteuer in einem vergessenen Winkel Europas*, opinia z 10 maja 2004 r. [w:] *ibidem* (dostęp 3 III 2024 r.).

<sup>44</sup> „Dieser autobiografische Abenteuerroman [...] ist ein Buch, das ich wegen seiner Frische und Authentizität, der spannenden Handlung und plastischen Charakterisierung der Personen schon mehrmals gelesen habe

mowy powieści: „Wir lebten wie die Könige. Den Wodka sofften wir gläserweis. Herrliche Mädchen liebten uns. Wir schritten über goldenen Boden. Wir zahlten mit Gold, zahlten mit Silber, zahlten mit Dollars. Wir zahlten für alles, für den Wodka und für die Musik. Liebe vergalten wir mit Liebe und Hass mit Hass”<sup>45</sup>.

Do nowych tekstów krytycznych, poświęconych recepcji Piaseckiego, można zaliczyć artykuł korespondenta „Die Welt” Gerharda Gnaucka z 2010 r. pt. *Wild-Ost-Roman*. Tytuł sugeruje, że obok powieści awanturkowej określanej jako *western* można mówić także o literaturze typu *eastern*. Zdanie wygłoszone przez głównego bohatera powieści, Władka Lawrowicza: „tęsknota za wolnością prawie mnie zabiła”, niemiecki krytyk uznał za „bardzo polskie motto”<sup>46</sup>. We współczesnym kontekście Gnauck cytował także słowa byłego prezydenta Polski, Bronisława Komorowskiego, wypowiedziane w czasie kampanii wyborczej: „Rzeczywistość i atmosfera pogranicza polsko-sowieckiego, ten melanz kultur, tak bliski moim tradycjom rodzinnym, został tam świetnie przedstawiony. Czytając książkę, budzi się we mnie nostalgia za Kresami. Do tego tematyka przemysłowa i romantyczny pogląd na świat. Przeczytałem książkę jednym tchem”<sup>47</sup>. Gnauck podkreślił również, że „[t]akże pod względem erotycznym powieść jest dosyć nasycona. Jak mogło być inaczej przy takich twardzielach, którzy grają po pracy w karty, piją, a nieraz nawet uderzą”<sup>48</sup>. Nie zaskakuje, że także u Gnaucka trafimy na kolejne porównanie literackie, tym razem z protagonistami Karola Maya z lektury z lat dzieciństwa: „Przemysłnika Piaseckiego, autora kilkakrotnie sfilmowanej książki, łączy coś wspólnego z Karolem Mayem, także długi, ale literacko owocny pobyt w więzieniu”<sup>49</sup>.

Tytuł książki odgrywa ważną rolę nie tylko w przypadku jej recepcji za granicą, ponieważ zainteresowanie potencjalnego czytelnika zależy od tego, co on sugeruje i czy zachęca do jej kupienia. W przypadku *Kochanka Wielkiej Niedźwiedzicy*, przetłumaczony dosłownie, brzmi: *Der Geliebte der Großen Bärin*. Problem polega na tym, że po niemiecku gwiazdozbiór Wielkiej Niedźwiedzicy to *das Sternbild des Großen Bären*, zatem czytelnik z tego obszaru językowego nie kojarzy użytego w nim określenia z konstelacją gwiazd, lecz raczej ze zwierzęciem. W dodatku po polsku Wielka Niedźwiedzica jest rodzaju żeńskiego, a w nazwie niemieckiej mamy niedźwiedzia w rodzaju męskim. Dlatego tak przetłumaczony tytuł irytuje, wywołując skojarzenia nie astronomiczne, lecz

---

und vermutlich auch in Zukunft wieder lesen werde” – J. Beilharz, *Sergiusz Piasecki*, <https://www.jbeilharz.de/autores/piasecki/> (dostęp 3 III 2024 r.).

<sup>45</sup> „Żyliśmy jak królowie. Wódkę piliśmy szklankami. Kochały nas ładne dziewczyny. Chodziliśmy po złotym dnie. Płaciliśmy złotem, srebrem i dolarami. Płaciliśmy za wszystko: za wódkę i za muzykę. Za miłość płaciliśmy miłością, nienawiścią za nienawiść”, *ibidem*, [vorwort.html](#) (dostęp 3 III 2024 r.).

<sup>46</sup> „Die Sehnsucht nach Freiheit brachte mich fast um”, *ibidem*.

<sup>47</sup> „Die Wirklichkeit und die Atmosphäre des polnisch-sowjetischen Grenzlands, diese Melange der Kulturen, die meiner Familientradition so nahe kommt, ist dort fantastisch wiedergegeben. Wenn ich dieses Buch lese, erwacht auch in mir die Nostalgie nach den Ostgebieten. Dazu die Schmugglerthematik und diese romantische Weltsicht. Ich habe es in einem Zuge gelesen”, *ibidem*.

<sup>48</sup> „Auch in erotischer Hinsicht ist der Roman recht ergiebig. Wie sollte es anders sein bei solchen Mannsbildern, die nach getaner Arbeit Karten spielen, trinken und auch mal zuschlagen”, *ibidem*.

<sup>49</sup> „Der Schmuggler Piasecki, Autor des mehrfach verfilmten Buches, hat einiges mit Karl May gemeinsam, auch einen langen, literarisch fruchtbaren Gefängnisaufenthalt”, *ibidem*.

raczej biologiczne. Jest dla czytelnika mylący, a nawet przewrotny i nic nie mówi o treści książki. Dla uniknięcia nieporozumienia wymaga wyjaśnienia odbiorcom niemieckim.

Dosłowne tłumaczenie Wielkiej Niedźwiedzicy pojawia się w całym tekście wersji niemieckiej. Dopiero w trakcie lektury czytelnik domyśla się, że chodzi o gwiazdozbiór. Tłumacz powieści Piaseckiego, Günter Walzel, jest mało znany w Niemczech, nie ma o nim prawie żadnej informacji<sup>50</sup>.

Bardziej adekwatny tytuł niemiecki powinien brzmieć: *Unter dem Sternbild des Großen Bären*. Ale taki tytuł już istnieje. Niemiecka pisarka Eva Reimann nadała go zbiorowi wierszy z Prus Wschodnich<sup>51</sup>. Motyw konstelacji gwiazd w literaturze pięknej stanowi niezmiernie ciekawe zjawisko i często jest związany z błądzącymi protagonistami. Przypominam sobie w tym kontekście powieść Jerzego Krzysztonia *Krzyż Południa*, będący kontynuacją *Wielbłąda na stepie*<sup>52</sup>. Błądzącym dzieciom ta konstelacja gwiazd dawała orientację w obcym, niebezpiecznym świecie, oświeślała im drogę do wolności. Czytelnik niemiecki, szczególnie ze wschodniej części kraju, może skojarzyć omawiany tytuł także z popularną powieścią przygodową o Indianach *Die Söhne der Großen Bärin* (Synowie Wielkiej Niedźwiedzicy, wyd. 1951, 1970) autorstwa Lieselotte Welskopf-Henrich<sup>53</sup>.

Sergiusz Maślanka z Uniwersytetu Opolskiego porównał tekst oryginalny z tłumaczeniem na język niemiecki, przede wszystkim na podstawie słownictwa wybranych fragmentów<sup>54</sup>. Badacz potwierdził sporo wad przekładu, obejmujących język potoczny, frazeologizmy, ruscyzmy i wulgaryzmy. Do tego dochodziła swoista autocenzura tłumacza, który nieraz upiększał język potoczny w obliczu pruderyjnych konwencji, dominujących w Niemczech Zachodnich w latach pięćdziesiątych. Dotyczy to przede wszystkim soczystego, nieraz erotycznego języka Piaseckiego. W rezultacie tłumaczenie niemieckie wykracza poza koncepcję estetyczną oryginału<sup>55</sup>.

Omawiając odbiór Piaseckiego w krajach niemieckojęzycznych, trzeba również zwrócić uwagę na ekranizację filmową *Kochanka Wielkiej Niedźwiedzicy*<sup>56</sup>, powstałą na podstawie polskiego bestselleru. Była to włosko-francusko-niemiecka produkcja z 1972 r. ze znanymi aktorami – Giulianem Gemmą (Vladek), Sentą Berger (Fela) i Brunonem Cremerem (Saska)<sup>57</sup>. Obraz trafił do kin, a w roku 1983 pokazała go niemiecka telewi-

<sup>50</sup> Być może jest to „Konferenzdolmetscher und Übersetzer” Walter Günther, <http://www.walter-guenther-dolmetschen.de/kontakt.html> (dostęp 3 III 2024 r.).

<sup>51</sup> E. Reimann, *Unter dem Sternbild des Großen Bären*, Fulda 1986.

<sup>52</sup> J. Krzysztoń, *Krzyż Południa*, Warszawa 1983; *idem*, *Wielbłąd na stepie*, Warszawa 1978.

<sup>53</sup> L. Welskopf-Henrich, *Die Söhne der Großen Bärin*, Berlin 1951.

<sup>54</sup> S. Maślanka, *Sergiusz Piaseckis Roman „Kochanek Wielkiej Niedźwiedzicy” und dessen deutsche Fassung – Versuch eines Übersetzungsvergleichs auf lexikalischer Ebene* [w:] *Facetten des Neben- und Miteinanders in Sprache, Kultur und Literatur*, red. M. Jokiel, D. Pelka, seria: „Germanistische Werkstatt”, t. 9, Opole 2020, s. 199–209.

<sup>55</sup> „Aus der durchgeführten Analyse geht hervor, dass die deutsche Übersetzung des Romans *Kochanek Wielkiej Niedźwiedzicy* an mehreren Stellen gegen das ästhetische Konzept des Originals verstößt”, *ibidem*, s. 209.

<sup>56</sup> W zależności od wersji językowej film nosił tytuł *Der Geliebte der großen Bärin* (niem.), *L'ammante dell'orsa maggiore* (wł.), *La ligne de feu* (fr.), <https://www.filmdienst.de/film/details/42171/der-geliebte-der-grossen-barin> (dostęp 3 III 2024 r.).

<sup>57</sup> *Der Geliebte der großen Bärin. Abenteuerfilm* *Filmkritik*, <https://www.kino.de/film/der-geliebte-der-grossen-baerin-1972/> (dostęp 3 III 2024 r.).

zja ZDF<sup>58</sup>. Krytyka filmowa pisała wtedy nie tylko o awanturniczym środowisku przemysłowców, lecz także o polskich powstaniach, postaciach historycznych, Piłsudskim i zabronionej miłości<sup>59</sup>. Znowu powtarzano znane stereotypy „o alkoholu i krwi” czy „o niebezpiecznych akcjach”<sup>60</sup>.

Omawianą powieść zaliczono w Niemczech do trzech najważniejszych, popularnych książek dla mężczyzn (*sic!*). W tej kategorii na pierwszym miejscu sklasyfikowano *Starego człowieka i morze* Ernesta Hemingwaya, na drugim *Greka Zorbę* Nikosa Kazantzakisa, a na trzecim właśnie *Kochanka Wielkiej Niedźwiedzicy*<sup>61</sup>. Można z tego wnioskować, że książka Piaseckiego jest w całości pochwalnym hymnem męskości i męskiej przestępczości. Drugim „męskim aspektem” powieści jest seks, ale także romantyzm<sup>62</sup>, prezentowany przez jej bohaterów – dzikich, brutalnych, ale nieraz również szlachetnych. Ze względu na większość z tych cech dzieł Piaseckiego moglibyśmy zaliczyć je także do literatury przygodowo-kryminalnej<sup>63</sup>. Nad taką ewentualnością zastanawiał się zresztą m.in. Mathias Wagner w publikacji *Schmuggel in Literatur und Geschichte*<sup>64</sup>.

Z dzisiejszego punktu widzenia można śmiało stwierdzić, że książki Piaseckiego są co prawda ściśle związane z historyczną i polityczną atmosferą lat, w których powstały, ale mają również wyraźne, uniwersalne, ponadczasowe przesłanie. Nadszedł już najwyższy czas na nowe czytanie (*re-reading*) i nową, nowoczesną ocenę tego fascynującego pisarza przez niemieckich literaturoznawców i krytyków. Pożądane jest także nowe wydanie jego dzieł, w tym *Kochanka Wielkiej Niedźwiedzicy*, w krajach niemieckojęzycznych, w adekwatnym tłumaczeniu.

## BIBLIOGRAFIA

- Behring E., Kliems A., Trepte H.-Chr., *Grundbegriffe und Autoren ostmitteleuropäischer Exilliteraturen 1945–1989. Ein Beitrag zur Systematisierung und Typologisierung*, Stuttgart 2004.
- Beilharz J., *Sergiusz Piasecki*, <https://www.jbeilharz.de/autores/piasecki/> (dostęp 3 III 2024 r.).
- Boge B., *Die Anfänge von Kiepenheuer & Witsch. Joseph Caspar Witsch und die Etablierung des Verlags (1948–1959), III B belletristische Programmspezifika des Kölner Verlags Kiepenheuer & Witsch. Das internationale Buchangebot: Sergiusz Piasecki*, Wiesbaden 2009.

<sup>58</sup> *Diese Woche im Fernsehen. Freitag* 25.2.1983, „Der Spiegel” 1983, nr 8, <https://www.spiegel.de/politik/diese-woche-im-fernsehen-freitag-25-2-a-d15af493-0002-0001-0000-000014023265> (dostęp 3 III 2024 r.); *Filmtips* 1970 ZEIT ONLINE, 12 V 1972 r. <https://www.zeit.de/1972/19/filmtips/komplettansicht> (dostęp 3 III 2024 r.).

<sup>59</sup> *Eine von Liebe, Alkohol und Blut durchsetzte Geschichte. Der Geliebte der großen Bärlin* [w:] *Filmdienst. Das Portal für Kino und Filmkultur*, <https://www.filmdienst.de/film/details/42171/der-geliebte-der-grossen-barin> (dostęp 3 III 2024 r.); *Der Geliebte der großen Bärlin* (1972). *Review von Adalmar*, 6 XI 2012 r., <https://www.ofdb.de/film/24000,519931,Der-Geliebte-der-gro%C3%9Fen-B%C3%A4rlin/review/> (dostęp 3 III 2024 r.).

<sup>60</sup> *Filmtips* ZEIT.ONLINE... (dostęp 3 III 2024 r.).

<sup>61</sup> *Drei Bücher für Männer* [w:] *Fokkos Männerblog*, 12 I 2023 r., <https://fokkosmaennerblog.de/drei-buecher-fuer-maenner> (dostęp 3 III 2024 r.).

<sup>62</sup> *Ibidem*.

<sup>63</sup> Por. A. Szuba-Boroń, *Obraz przestępcy w prozie Sergiusza Piaseckiego na tle poglądów kryminologicznych epoki*, Kraków 2021.

<sup>64</sup> M. Wagner, *Schmuggel in Literatur...*

- Böhler J., *Europas „Wilder Osten”. Gewalterfahrungen in Ostmitteleuropa 1917–1923*, „Osteuropa” 2024, t. 64, nr 2/4.
- Böhler J., *Gewalterfahrungen in Ostmitteleuropa 1917–1923*, „Osteuropa” 2024, t. 64, nr 2/4.
- Böhler J., *Wojna domowa. Nowe spojrzenie na odrodzenie Polski*, Kraków 2018.
- Cygan D., *Zum Abenteuer verdammt. Außenseitergeschichten bei Werner Helwig und Sergiusz Piasecki* [w:] *Zwischen den Zeiten. Junge Literatur in Deutschland von 1933 bis 1945*, red. U. Beiküfner, Berlin 2000.
- Der Geliebte der großen Bärin. Abenteuerfilm* Filmkritik, <https://www.kino.de/film/der-geliebte-der-grossen-baerin-1972/> (dostęp 3 III 2024 r.).
- Der Geliebte der großen Bärin* (1972). Review von Adalmar, 6 XI 2012 r., <https://www.ofdb.de/film/24000,519931,Der-Geliebte-der-gro%C3%9Fen-B%C3%A4rin/review/> (dostęp 3 III 2024 r.).
- Der Geliebte der Großen Bärin von Sergiusz Piasecki. Kundenrezensionen*, <https://www.amazon.de/Geliebte-Grossen-B%C3%A4rin-Sergiusz-Piasecki/dp/B0000BMCK8> (dostęp 3 III 2024 r.).
- Diese Woche im Fernsehen. Freitag 25.2.1983*, „Der Spiegel” 1983, nr 8, <https://www.spiegel.de/politik/diese-woche-im-fernsehen-freitag-25-2-a-d15af493-0002-0001-0000-000014023265> (dostęp 3 III 2024 r.).
- Dragon M., *Hans-Lipinsky-Gottersdorf – pisarz zapomniany. Przypomną go w Kluczborku* [program konferencji], 21 września 2016. Konferencja w Kluczborku. Jej bohaterem jest pisarz Hans Lipinsky-Gottersdorf, „Nowa Trybuna Opolska”, <https://nto.pl/tag/hans-lipinsky-gottersdorf> (dostęp 3 III 2024 r.).
- Drei Bücher für Männer* [w:] *Fokkos Männerblog*, 12 I 2023 r., <https://fokkosmaennerblog.de/drei-buecher-fuer-maenner> (dostęp 3 III 2024 r.).
- Eine von Liebe, Alkohol und Blut durchsetzte Geschichte. Der Geliebte der großen Bärin* [w:] *Filmdienst. Das Portal für Kino und Filmkultur*, <https://www.filmdienst.de/film/details/42171/der-geliebte-der-grossen-baerin> (dostęp 3 III 2024 r.).
- Filmtips* 1970, *ZEIT ONLINE*, 12 V 1972 r. <https://www.zeit.de/1972/19/filmtips/komplettansicht> (dostęp 3 III 2024 r.).
- Grenzgänger sind das Symbol unserer Zeit – Ein Buch, das im Zuchthaus entstand: Piaseckis „Der Geliebte der Großen Bärin”*, „Die Welt”, 10 V 1958, nr 108.
- Hagenau G., *Liebesgeschichten der slawischen Völker*, Oldenburg–Hamburg 1959. <http://www.walter-guenther-dolmetschen.de/kontakt.html> (dostęp 3 III 2024 r.). <https://www.filmdienst.de/film/details/42171/der-geliebte-der-grossen-baerin> (dostęp 3 III 2024 r.). <https://www.jbeilharz.de/autores/piasecki/> (dostęp 3 III 2024 r.).
- Hühnerfeld P., *Polnische Ballade vom freien Leben. Ein großer Roman, der erst spät den Weg zu uns gefunden hat*, *ZEIT ONLINE*, 4 lipca 1957 r., <https://www.zeit.de/1957/27/polnische-ballade-vom-freien-leben> (dostęp 3 III 2024 r.).
- „Jestem tu obcy i obcy chcę pozostać”. *Szkice o Hansie Lipinskym-Gottersdorfie (1920–1991)*, red. R. Biskup, Wrocław 2024.
- Kijowska M., *Polen, das heißt nirgendwo. Ein Streifzug durch Polens literarische Landschaften*, München 2007.
- Kneip H., *Bollwerke gegen die Barbarei der Geschichte... [w:] Die Rezeption der polnischen Literatur im deutschsprachigen Raum und die der deutschsprachigen in Polen 1945–1985*, red. H. Kneip, H. Orłowski, Darmstadt 1988.

- Kneip H., *Znana, czy tylko obecna? Recepcja literatury polskiej w Republice Federalnej Niemiec 1945–1990*, „Zbliżenia. Polska–Niemcy” 1992, nr 1.
- Kramml U., „Salzburger Verlagsgeschichte von 1949–1959”, praca dyplomowa, Salzburg 2002, <https://www.wienbibliothek.at/sites/default/files/files/buchforschung/kramml-ursula-salzburg-verlagsgeschichte.pdf> (dostęp 3 III 2024 r.).
- Krzysztoń J., *Krzyż Południa*, Warszawa 1983.
- Krzysztoń J., *Wielbłąd na stepie*, Warszawa 1978.
- Kuczyński K.A., *Polnische Literatur in deutscher Übersetzung von den Anfängen bis 1985. Eine Bibliographie*, Darmstadt 1987.
- Kuczyński K., Schneider T., *Das literarische Antlitz des Grenzlandes*, „Gießener Arbeiten zur Neueren Deutschen Literatur und Naturwissenschaft” 1991, t. 11.
- Kuhnke I., *Polnische schöne Literatur in deutscher Übersetzung, 1900–1992/93*, Mainz 1995.
- Langer D., *Polnische Literaturgeschichte. Ein Abriss*, München 2010.
- Lawaty A., Orłowski H., *Deutsch und Polen. Geschichte – Kultur – Politik*, München 2003.
- Mack M., *Übersetzungsbibliographien. Polnische Literatur in deutscher Übersetzung*, <https://www.deutsches-polen-institut.de/bibliothek/uebersetzungsbibliographien/?BibliographySearch=1&CustomSort=P> (dostęp 3 III 2024 r.).
- Mannheimer O., *Träume sind frei. Polnisches Lesebuch*, München 1993.
- Marinelli L., *Historia literatury polskiej*, Wrocław 2009.
- Maślanka S., *Sergiusz Piaseckis Roman „Kochanek Wielkiej Niedźwiedzicy” und dessen deutsche Fassung – Versuch eines Übersetzungsvergleichs auf lexikalischer Ebene* [w:] *Facetten des Neben- und Miteinanders in Sprache, Kultur und Literatur*, red. M. Jokiel, D. Pelka, seria: „Germanistische Werkstatt”, t. 9, Opole 2020.
- Miłosz Cz., *Geschichte der polnischen Literatur. Mit einer Einleitung von Karl Dedecius und dem Dokumentarfilm „Czesław Miłosz: Die Geschichte der polnischen Literatur des 20. Jahrhunderts”*, Tübingen 2013.
- Neu in Deutschland. *Sergiusz Piasecki: »Straßenballade«*, „Der Spiegel” 1961, nr 20, <https://www.spiegel.de/kultur/sergiusz-piasecki-strassenballade-a-75b7c57d-0002-0001-0000-000043161103> (dostęp 3 III 2024 r.).
- Olschowsky H., *Das Ähnliche und das Andere. Polnische Literatur in der DDR* [w:] *Die Rezeption der polnischen Literatur im deutschsprachigen Raum und die der deutschsprachigen in Polen 1945–1985*, red. H. Kneip, H. Orłowski, Darmstadt 1988.
- Orłowski H., *Polska literatura emigracyjna w krajach niemieckiego obszaru językowego po 1945 roku* [w:] *Leksykon kultury polskiej poza krajem od roku 1939*, red. K. Dybciak, Z. Kudelski, t. 1, Lublin 2000.
- Piasecki S., *Der Geliebte der Großen Bärin*, Stuttgart–Zürich–Salzburg 1958, reprint: Köln 2018.
- Piasecki S., *Straßenballade*, Köln–Berlin 1960.
- Polechoński K., *Dzieje wydawnicze twórczości Sergiusza Piaseckiego. (Wersje tekstów, wydania i nakłady powieści)*, „Orbis Linguarum” 1998, t. 9.
- Polechoński K., *Kresowa epopeja przemysłowa. „Kochanek Wielkiej Niedźwiedzicy” Sergiusza Piaseckiego w oczach dwóch niemieckich pisarzy „kresowych”: Hansa Lipinsky’ego-Gottersdorfa i Siegfrieda Lenza. Przyczynek do recepcji literatury polskiej w Niemczech* [w:] „Jestem tu obcy

- i obcy chcą pozostać...”. Szkice o Hansie Lipińskim-Gottersdorfie (1920–1991)*, red. R. Biskup, Wrocław 2024.
- Polechoński K., *Legenda literacka Sergiusza Piaseckiego*, „Odra” 1998, nr 6.
- Polechoński K., *Meandry biografii i twórczości Sergiusza Piaseckiego* – wykład online dr. hab. Krzysztofa Polechońskiego, 14 grudnia 2020 w ramach cyklu „Literatura na cenzurowanym”, Instytut Pamięci Narodowej. Aktualności, <https://wroclaw.ipn.gov.pl/wro/aktualnosci/127409,Meandry-biografii-i-tworczosci-Sergiusza-Piaseckiego-wyklad-online-dr-hab-Krzysz.html> (dostęp 3 III 2024 r.).
- Polechoński K., *Sergiusz Piasecki und die Aufnahme seiner Romane im deutschen Sprachraum*, Warschau 1992.
- Polechoński K., *Żywoć człowieka uzbrojonego. Biografia, twórczość i legenda literacka Sergiusza Piaseckiego*, Warszawa–Wrocław 2000.
- Reimann E., *Unter dem Sternbild des Großen Bären*, Fulda 1986.
- Richter L., Olschowsky H., *Im Dissens zur Macht: Samizdat und Exilliteratur der Länder Ostmittel- und Südosteuropas*, Berlin 1995.
- Skajnik K., *Jenseits von Weichsel und Bug*, „Die Furche” 1961, nr 45.
- Stelmaszyk N., *Die polnische Literatur der Nachwendzeit und ihre Situation im deutschsprachigen Raum seit 1989*, Dissertation, Siegen 2008.
- Szuba-Boroń A., *Obraz przestępcy w prozie Sergiusza Piaseckiego na tle poglądów kryminologicznych epoki*, Kraków 2021.
- Trepte H.-Chr., *Literarische Variationen der polnischen Peripherie*, „Jahrbuch Polen” 2012.
- Wagner M., *Schmuggel in Literatur und Geschichte. Die Schmugglergesellschaft. Informelle Ökonomien an der Ostgrenze der Europäischen Union. Eine Ethnographie*, Bielefeld 2011.
- Zehn Jahrhunderte polnischer Literatur*, tłum. B. Sekulski, Warszawa 2007.

## Sergiusz Piasecki – polski pisarz niedoceniony (w krajach niemieckojęzycznych)?

Kwestia, czy polska literatura jest znana, czy tylko obecna w krajach niemieckiego obszaru językowego, jest dyskusyjna, określa jednak specyficzną recepcję twórczości Sergiusza Piaseckiego. To, jaką rolę odgrywa określony pisarz na innym obszarze językowym, w innym kontekście kulturowo-literackim, zależy m.in. od stosunków kulturalno-politycznych i literackich, w tym wypadku polsko-niemieckich. Z oczywistych powodów, jako „gorliwy antykomunista, bandyta i przestępca”, Piasecki nie mógłby być obecny w NRD. Zdziwiałoby do dziś nieobecność tego pisarza w najważniejszych publikacjach literaturoznawczych w krajach obszaru języka niemieckiego. Odbiór twórczości Piaseckiego ogranicza się faktycznie do jednego tylko dzieła, literackiego debiutu pisarza, powieści *Kochanek Wielkiej Niedźwiedzicy*. Decydującą rolę w jej pozytywnym odbiorze odegrała, oprócz antykomunistycznego nastawienia autora oraz tematyki przemysłowej, egzotyka „dzikiego Wschodu” Europy. W krytyce literackiej nieraz powtarzano znane stereotypy

o Polsce i Polakach. Dla uniknięcia nieporozumienia ważne jest wyjaśnienie czytelnikom niemieckim tytułu powieści Piaseckiego, który w przekładzie brzmi *Der Geliebte der Großen Bärin*. Jego dosłowne tłumaczenie jest mylące, może nawet przewrotne.

Obecność Piaseckiego w Niemczech nie ogranicza się tylko do aspektu literackiego, lecz także porusza recepcję filmową i radiową. Okazuje się, że istnieje – wbrew oczekiwaniom – obszerny materiał źródłowy, zachęcający do dalszych namysłów nad recepcją twórczości pisarza. Ważnym aspektem odbioru tego autora jest to, że jego utwory są ściśle związane z często nieznaną niemieckim czytelnikom historyczną i polityczną „atmosferą”. Są to okoliczności, które mają wyraźne, uniwersalne cechy ponadczasowe. Oprócz tego seks, zbrodnie oraz „romantyzm” mogą być szczególnie ciekawe dla czytelnika niemieckiego. Ciekawym zjawiskiem jest, że *Kochanka Wielkiej Niedźwiedzicy* zaliczono w Niemczech do trzech najważniejszych „książek dla mężczyzn”.

#### SŁOWA KLUCZOWE

recepcja, egzotyka „dzikiego Wschodu”, krytyka, odbiór filmów i audycji radiowych, problematyka tytułu, polityka kulturalna, stosunki literackie

### Sergiusz Piasecki – an Unappreciated Polish Writer (in German-Speaking Countries)?

Sergiusz Piasecki belongs to the best-known Polish 20th century writers. As a most intriguing and mysterious author, Piasecki is present on the German book market, but this fact does not equal with being well-known. Piasecki's name is mainly connected with only one novel *Kochanek Wielkiej Niedźwiedzicy* (The Lover of Ursa Major), demonstrating the many faces of the controversial author and his literary figures as outlaws, soldiers, smugglers, spies, and criminals. Piasecki was appreciated in (West) Germany first of all because of his staunch anti-communism. The reception of an unknown, foreign author often depends on specific political and cultural conditions, but also on literary criticism and reviews including the reception in film and radio broadcasts. Literary scholars in German-speaking countries have „overlooked” Piasecki. Often, negative stereotypes concerning the unknown, „wild” borderlands of Eastern Europe and Poland were repeated in their literary criticism. For a proper appreciation of Piasecki's literature and his figures, it seems necessary to know something of the history of the Eastern borderlands and the thrilling life of the author. While reading Piasecki's books, readers may experience many exciting things, gaining new insights into a mainly unknown history and culture. Because of political and ideological reasons, Piasecki was not mentioned in East Germany. The Polish title *Kochanek Wielkiej Niedźwiedzicy* needs an explanation in the German context. In its ambiguity, the title was translated literally as „The Lover of the Great Bear”. The rich German source material concerning Piasecki can be used for further evaluations, promising new complex insights, discoveries, and connections. Sex,

crime, but also a kind of „crude romanticism” may attract new readers, since Piasecki’s novel is evaluated as one of the most important „books for men”.

#### KEYWORDS

reception, exotic, „wild East”, reviews and criticism, title issues, cultural policy, literary relationships

**HANS-CHRISTIAN TREPTE** – emerytowany profesor (Doc Dr.) Uniwersytetu w Lipsku (Institut für Slawistik). Studiował slawistykę, anglistykę i amerykanistykę na uniwersytetach w Griefswaldzie, Lipsku i Warszawie. W 1979 r. obronił na Uniwersytecie w Lipsku doktorat zatytułowany *Zur Epochengestaltung in Jarosław Iwaszkiewicz’s Roman „Śława i chwała” / „Ruhm und Ehre”* [O projekcie epoki w powieści Jarosława Iwaszkiewicza *Śława i chwała*], wydany w 1989 r. w: *Facultas docendi (Westslawische Literaturen und Kulturen). Literaturwissenschaftler und Kulturhistoriker (Polen, Tschechien, Slowakei)*. Zainteresowania naukowe: kultura i literatura krajów Europy Środkowej, literatura emigracyjna i postemigracyjna, zmiany językowe, tłumaczenie literackie. Najważniejsze publikacje: *Zwischen Oder und Peipussee. Zur Geschichtlichkeit literarischer Texte im 20. Jahrhundert* [Między Odrą i jeziorem Pejpus. O historyczności tekstów literackich w XX wieku], Lüneburg 2001 (współredaktor); *Grundbegriffe und Autoren ostmitteleuropäischer Exilliteraturen 1945–1989. Ein Beitrag zur Systematisierung und Typologisierung* [Podstawowe pojęcia i autorzy literatury emigracyjnej Europy Środkowo-Wschodniej 1945–1989. Wkład w systematyzację i typologizację], Stuttgart 2004; *Nationaltexturen. National-Dichtung als literarisches Konzept in Nordosteuropa* [Tekstury narodowe. Poezja narodowa jako koncepcja literacka w Europie Północno-Wschodniej], Lüneburg 2007; *Alteritäten: Literatur, Kultur, Sprache* [Alternatywy: literatura, kultura, język], Hildesheim 2013; *Zwischen Ost und West. Joseph Conrad im europäischen Gespräch* [Między Wschodem a Zachodem. Joseph Conrad w rozmowie europejskiej], Leipzig 2010; *Flüsse. Kultur und Literatur der Wasserwege* [Rzeki. Kultura i literatura dróg wodnych], Leipzig 2015; *Westslawische Mythen, Sagen und Legenden auf dem Gebiet der Germania Slavica* [Zachodniosłowiańskie mity, sagi i legendy na obszarze *Germania Slavica*], „Orbis Linguarum”, t. 54, Dresden–Wrocław 2020; *Zwischen Kap Arkona und dem Lausitzer Bergland. Westslawische Mythologie* [Pomiędzy przylądkiem Arkona a Górami Łużyckimi. Mitologia zachodniosłowiańska], Leipzig 2022. Odznaczenia: Krzyż Kawalerski Orderu Zasługi Rzeczypospolitej Polskiej (2001), Medal Wdzięczności Europejskiego Centrum Solidarności (2014). E-mail: treptus@t-online.de

**HANS-CHRISTIAN TREPTE** – Professor (Doc Dr.) emeritus (Institute of Slavonic Studies, Leipzig University). He studied Slavonic, English and American Studies at Greifswald, Leipzig and Warsaw. His doctoral thesis (Leipzig University, 1979) entitled “Zur Epochengestaltung in Jarosław Iwaszkiewicz’s Roman ‘Śława i chwała’ / ‘Ruhm und Ehre’” [On the Epoch Design in Jarosław Iwaszkiewicz’s Novel „Śława i chwała” / „Fame nad Praise”] was published in 1989 in: *Facultas docendi (Westslawische Literaturen und Kulturen). Literaturwissenschaftler und Kulturhistoriker (Polen, Tschechien, Slowakei)* [Facultas docendi (Westslavonic Literatures and Cultures), Literary Scholar and Cultural Historian (Poland, Bohemia/Czech Republic, Slovakia)]. His research focuses on Central European literatures and cultures, émigré and migration lite-

rature, language and code-switching, and literary translation. Main publications: *Zwischen Oder und Peipussee. Zur Geschichtlichkeit literarischer Texte im 20. Jahrhundert* [Between Oder River and Lake Peipus. Historicity in Literary Texts of the 20th Century] (2001, co-editor); *Grundbegriffe und Autoren ostmitteleuropäischer Exilliteraturen 1945–1989. Ein Beitrag zur Systematisierung und Typologisierung* [Basic Concepts, and Authors of Émigré Literatures of East Central Europe. A Contribution to Systematization and Typologization] (2004); *Nationaltexturen. National-Dichtung als literarisches Konzept in Nordosteuropa* [National Textures. National Poetry as Literary Concepts in North-Eastern Europe] (2007); *Alteritäten: Literatur, Kultur, Sprache* [Alterities: Literature, Culture, Language] (2013); *Zwischen Ost und West. Joseph Conrad im europäischen Gespräch* [Between East and West. Joseph Conrad in European discussions] (2010); *Flüsse. Kultur und Literatur der Wasserwege* [Rivers. Culture, and Literature of Waterways] (2015); "Westslawische Mythen, Sagen und Legenden auf dem Gebiet der Germania Slavica," [Westslavonic Myths, Sagas, and Legends on the Territory of Germania Slavica], *Orbis Linguarum* vol. 54 (2020); *Zwischen Kap Arkona und dem Lausitzer Bergland. Westslawische Mythologie* [Between Cape Arkona and the Lusatian Mountains. West-Slavic Mythology] (2022). Awards: Krzyż Kawalerski Orderu Zasługi Rzeczypospolitej Polskiej (2001); Medal Wdzięczności Europejskiego Centrum Solidarności (2014).